

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

Cilt : VIII

1 9 5 9

Sayı : 3 - 4

YENİ CAMİ KÜTÜPHANESİ KURULURKEN

Dr. Müjgân CUNBUR

XVIII. Yüzyıl başları kütüphanecilik ve kitapçılık tarihimizde üzerinde durulmaya değer bir devirdir. Genel olarak bilinmektedir ki, Türk matbaasının temeli bu yıllarda atılmış, yalnız İstanbul'da beş ayrı yerde kütüphane kurulmuştur. Matbaacılık tarihimiz konusunda çalışanlar o devre ait vesikaların çoğunu gün yüzüne çıkarmışlardır. Bu devir kütüphanelerine ait vesikalarsa, arşiv köşelerinde, tarih sayfalarına sıkışıp kalmış, tanıtılıp değerlendirilecekleri günü beklemektedirler. Araştırmacılar bilirler ki, bu vesikalar tarih kitaplarımızda sıkça karşılaşılabilecek yaygınlıkta da değildirler. Örnek olarak «Raşid tarihi» ni ele alırsak, herbir cildi 500 sayfaya yaklaşan beş ciltlik bu büyük eserin içinde konumuzu ilgilendiren beş nota ancak tesadüf edebiliriz. Raşid tarihinin zeyli olan ve bu tarihe 6 ncı zeyl cildi olarak yayımlanan Küçük Çelebi-zâde İsmail Asım Efendi'nin tarihinde ise ancak bir yerde kütüphaneden söz açıldığını okuyabildim. İşte Yeni Cami Kütüphanesinin kuruluşu ile ilgili olan bu notu, bu yazıda tanıtmaya çalışacağım.

Konuya girmeden önce Yeni Cami Külliyesi üzerinde biraz duralım. Külliyenin temeli meşhur Kösem Valde Sultan (1589 - 1651) tarafından atılmıştır. Onun ölümü üzerine, bu büyük mimari manzumenin kurulma işini IV. Sultan Mehmed (1642 - 1693) in annesi Turhan Hatice Sultan (1627 - 1682) üzerine almıştır. Külliye üçer şerefeli, iki minareli büyük bir cami, mektep, darülkurra, sebil, çeşme ve türbeden müteşekkildir. Cami'in binası ebcedle (بنا عظم = Bina-İ azim) kelimelerinin karşılığı olan H. 1074 (M. 1663/4) tarihinde tamamlanmıştır (1).

Kuruluş yıllarında Valde Sultan Camii diye anılan cami daha çok Yeni Cami adıyla tanınmaktadır.

1) Hüseyin Ayvansaraylı : Hakikat-ül Cevami. İstanbul 1281, I. C, S. 20

Kurduğu külliye-yi kitapsız bırakmaya razı olamayan Turhan Hadice Sultan, cami'in içindeki dolaplara bir miktar kitap da vakfetmiştir. Aralarında Fâtih'in şahsî kitapları da bulunan (2) bu koleksiyondan bugün elde 1 tane basma, 338 yazma eser olmak üzere 339 kitap vardır.

1703 yılında Osmanlı tahtına Turhan Hadice Sultan'ın torunu III. Sultan Ahmed (1673 - 1736) geçmiştir. III. Ahmed tarihte ilme ve güzel sanatlara merakıyla tanınmış, ilk batılılaşma hareketleri onun devrinde görülmeye başlanmıştır.

Küçük Çelebi-zâde İsmail Asım Efendi, tarihinin, Yeni Cami Kütüphanesinin kuruluşundan bahseden «Zıkr-ı bina-i kitabhane-i sultani der Yeni Cami» (3) başlıklı kısmında III. Ahmed'in ilme ve okumaya verdiği önemi kısaca şöyle anlatır :

«Nüsha-i cami'a-i kemalât-ı insani olan padişah-ı âdil ve şahensah-ı bi-muadil cenab-ı hilâfet-meablarının zihni derrak ve tab'-ı çalâkları müzakere-i ulûm-u fûnun ve mütalâa-i kütüb-i gün-a-gûna meşguf ve himmet-i vâlâ-nehmet-i husrevaneleri» diyerek padişahı övdükten sonra kütüphanenin kuruluşu sebebinin açıklar:

«...memalik-i mahruset ül-mesaliklerinde asude-nişin olan hademe-i şer-imetin ve avene-i mübinin hem-vare ulûm-i nafi'a-i nakliye-den müdarese ve fûnun-i şayi'a-i akliye müzakeresinde tahsil-i mümarrese kilmalarına masruf olub mekârim-i cille-i âlem-şümulleri hassaten ol ta'ife-i şerife hakkında fevk'al-gaye mebzul olmağın edevat-ı ulûm-i âliyeden mukaddema vakf buyurdıkları kütüb-i nefise-i galiye İstanbul'da Yeni Cami'de merhume cennet-mekân Vâlide Sultan hazretlerinin türbe-i lâtifeleri dahilindeki tabakada dolaplara vaz' olunub...»

Bu ibareden anlaşılmaktadır ki, padişahın akli ve nakli ilimleri öğrenmek isteyenler için vakfettiği kitaplar, önce Turhan Sultan'ın türbesi içindeki bir yere konmuş, fakat sonradan okuyucuların buraya çıkıp inişleri zahmetli olduğundan III. Ahmed türbeye bitişik bir kütüphane kurulmasına ferman buyurmuştur.

«...Lâkin vücuh-i arayis-i mesail-i hafiyeden keşf-i kına-i iştibah kasdiyle etraf-u eknafdan tevarüd iden erbab-ı haysiyyete ol mahalle su'ud-u urucda nev'an zahmet u usret olduğu mehbit-i envâr u ilham olan zamir-i münir-i padişah-ı islâmda cilveger olıcak türbe-i lâtifeye mut-

2) Meselâ 335 numarada kayıtlı «El-muhtasar ül-hacibiyye»

3) Tarih-i Küçük Çelebi-zâde, İstanbul 1282, S. 250 - 251.

tasıl bir kitab-hane-i münife bina ve kütüb-i mevkufeleri vaz' olunma-ğa şayeste bir cay-i müstesna kılmasını ferman buyurmaları ile...»

Kütüphanenin binasına H. 1137 (M. 1724/25) yılında başlanıyor, yapı aynı yıl içinde tamamlanıyor:

«...Sene-i mezbure hilâlinde mübaşeret ve itmam ve kitabe-i bab-ı afitab-tabına İmam-ı evvel-i sultanî İstanbul Kadısı Abdurrahman Efendi hazretlerinin للكتب داراً قد بنى السلطان احمد امجداً tarih-i belîğleri rîgâşte-i kalem-i zerrin-erkam kılındı. »

Kütüphanenin yapılışına İstanbul Kadısı Abdurrahman Efendi «Li'l-kütbi dâren kad bene's-sultanü Ahmed emceda» H. 1137 (M. 1724/5) tarih mısra'ını söylüyor ve bu tarih kütüphanenin kapısına kitabe olarak yazılıyor.

Hadikat ül-cevami'de bu kütüphane hakkında bir cümleye rastlıyoruz (4). «...ve türbenin canib-i aherinde vâki kitab-hane Sultan Ahmed Han-ı Salis'in hayrıdır.»

III. Ahmed bu kütüphaneye 1201 yazma, 1 basma olmak üzere 1202 adet kitap bağışlamıştır. Turhan Sultan'ın vakfettiği kitaplar da sonradan bu kütüphaneye nakledilmiştir.

Kütüphaneye son vakıf H. 1264 (M. 1847/8) de Muallim Hacı Mustafa Efendi tarafından yapılmıştır. Bu vakıf on adetlik küçük bir yazma koleksiyonudur. Yeni Cami Kütüphanesi'ne bu üç vakıftan gelen kitapların kataloğu II. Abdülhamid devrinde bastırılmıştır.

Kitaplar 1914 de Evkaf Nezareti'nce Sultan Selim'de Medresetül - Mütehasşisin'de tesis edilen ve İstanbul'daki vakıf kütüphanelerin büyük bir kısmını toplayan Umumî Kütüphane'ye nakledilmiş, 1918 yılında Süleymaniye Umumî Kütüphanesi'ne taşınmış, bir ara Yeni Cami'deki eski yerlerine konulmuş, 1928 de yeniden Süleymaniye Umumî Kütüphanesi'ne getirilmiştir. Kitaplar halen bu kütüphanede muhafaza edilmektedir (5). Kitaplar arasında sanat bakımından yani cilt, tezhip ve yazı yönünden çok kıymetli ve enfes eserler bulunduğu gibi muhtevaca da değerlileri vardır.

Bir cami kütüphanesinin kuruluş ve hayat hikâyesi kısaca budur.

4) Bak. Hakikat-ül cevami, 1. C, S. 21.

5) Süleymaniye Umumî Kütüphanesinin bu mülhakları için Bk: Halit Dener. Süleymaniye Umumî Kütüphanesi. İstanbul 1957, S. 50 - 51.

Neriman Malkoç Öztürkmen: İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri Ankara 1957, S. 66.